

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «JİNAYƏT HÜQUQU»

FƏNN: «MALİYYƏ HÜQUQU»

MÜHAZİRƏ

MÖVZU № 3 «Azərbaycan Respublikasında maliyyə nəzarəti və onun hüquqi tənzimlənməsi»

Tərtib etdi:

«Cinayət hüququ» kafedrasının rəisi,
polis polkovniki. h.ü.f.d.

İmrəli Məmmədli

«Cinayət hüququ» kafedrasının müəllimi,
polis mayoru

Şamxal Kərimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol № _____ « _____ » _____ 2017-cı il.

BAKI – 2017

Mövzu № 3. Azərbaycan Respublikasında maliyyə nəzarəti və onun hüquqi tənzimlənməsi

P L A N:

GİRİŞ

1. Maliyyə nəzarətinin anlayışı və əhəmiyyəti
2. Maliyyə nəzarətinin növləri və onu həyata keçirən orqanlar.
3. Maliyyə nəzarətinin prinsip və metodları

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası /Yeni redaksiyada Bakı. 2017.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı. 2017.
3. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı. 2017
4. «Hesablama Palatası haqqında» Azərbaycan Respublikasının 2 iyul 1999-cu il tarixli Qanunu.
5. «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının 16 sentyabr 1994-cü il tarixli Qanunu.
6. «Xronometrə metodunu ilə müşahidə aparılması» Qaydaları (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 yanvar 2001-ci il tarixli, 13 №-li qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
7. Mirzəyeva Afət. Azərbaycan "Maliyyə hüququ." Dərs vəsaiti «Adiloğlu». Bakı. 2008.
8. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. Н.И.Химичева. «Юристъ». Москва, 2012.
9. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. О.Н.Горбуновой. 2-ое изд. «Юристъ». Москва, 2008.
10. Карасева М.В. «Финансовое право». Общая часть. Учебник. «Юристъ». Москва, 2010
11. Малин М.С. Кредитно-расчетные правоотношения и финансовый контроль Наука Москва 1964
12. Козыран А.Н. Органы финансового контроля. Финансовое право. Учебник. Под. ред. проф. О.Н.Горбуновой М. Юристъ 1996.

GİRİŞ

İqtisadi və sosial inkişaf prosesləri öz-özünə tənzimləyə bilməz. Bu inkişaf prosesləri daim müxtəlif və ciddi təsirlərlə müşayiət olunur. Bunun da nəticəsində cəmiyyətin iqtisadi və sosial həyatında müəyyən problemlər ortaya çıxır. Bu problemlərin yaranmaması və ya hər hansı bir kənardan gələn mənfi təsiri vaxtında zərərsizləşdirmək üçün iqtisadi nəzarət sistemi mövcud olmalıdır.

Dövlətin iqtisadi nəzarət sisteminin mühüm həlqələrindən biri də maliyyə nəzarətidir. Maliyyə nəzarətinin məqsədi dövlətin maliyyə siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi, xalq təsərrüfatının bütün sahələrində maliyyə ehtiyatlarını formalaşdırılması və səmərəli istifadəsi prosesinin yerinə yetirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Maliyyə nəzarəti maliyyəni nəzarət funksiyasının təzahür yaxud reallaşdırma forması kimi çıxış edir. Bu reallaşdırma maliyyə nəzarətinin məqsədlərini, mahiyyətini müəyyən edir. Maliyyə nəzarətinin mahiyyəti və istiqamətləri cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin və istehsal münasibətlərinin inkişafından asılı olaraq dəyişə bilər. Maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi nəzarət orqanları təşkil edilir.

Sual 1. Maliyyə nəzarətinin anlayışı və əhəmiyyəti

Pul fondlarının vahid mərkəzdə cəmlənməsi, bölünməsi və istifadə edilməsi, qanunçülüğün tələblərinə ciddi riyaət edilməsilə aparılır. Bu isə maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə təmin edilir. Bu mənada dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətlərinin tərkib hissəsindən biri də maliyyə nəzarətidir.

Maliyyənin iqtisadi kateqoriya kimi bölgü və nəzarət funksiyalarına malik olması maliyyə nəzarətinin mövcudluğunun obyektiv şərtidir. Buna görə də dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının öz vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün maliyyədən istifadə etməsi onların özlərinin köməyi ilə maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsini zəruri edir. Maliyyə nəzarəti dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəçilik orqanlarının bütün sistemində hüquq normaları ilə müəyyən olunmuş qaydada və həm də xüsusi nəzarət orqanları tərəfindən ictimai təşkilatların, əmək kollektivlərinin və vətəndaşların iştirakı ilə həyata keçirilir.

Maliyyə nəzarətinin əhəmiyyəti aşağıdakılarda ifadə olunur:

-dövlət və yerli özünü idarəçilik orqanları, idarələr, müəssisələr, təşkilatlar və vətəndaşlar tərəfindən maliyyə fəaliyyəti prosesində müəyyən olunmuş hüquq qaydalarına riayət olunması yoxlanılır;

-bu sahədə həyata keçirilən fəaliyyətin iqtisadi cəhətdən əsaslılığı və səmərəliliyi və eləcə də onların dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının vəzifələrinə uyğunluğu yoxlanılır.

Maliyyə nəzarətinin həyata keçirməsi maliyyə fəaliyyətində qanunçuluğu və onun məqsədemüvafiq olmasını təmin edir.

Beləliklə, maliyyə nəzarəti dedikdə-əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsi və sosial iqtisadi inkişafın genişdirilməsi üçün dövlət zəruri olan pul vəsaitlərinin və yerli özünüidarəçilik orqanlarının vahid fondlarında toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsinin qanunauyğun və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsətilə aparılan (edilən) nəzarətdir¹.

¹ Финансовое право (под. ред. д.ю.н. проф Горбунова Е.Н.) Москва. Юристь. 2005.

Maliyyə nəzarəti-dəyər nəzarətidir. Buna görə də başqa nəzarət formalarından (inzibati ekoloci və s.) fərqli olaraq o, ictimai təkrar istehsalın bütün sahələrinə şamil edilir və pul fondlarının bütün hərəkət prosesini əhatə edir.

Maliyyə nəzarəti bütün maliyyə hüquq institutlarına aiddir. Buna görə də maliyyə nəzarətinin təşkili və keçirilməsini tənzimləyən ümumi maliyyə normalarından başqa, ayrı-ayrı maliyyə institutlarında maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinin səciyyəviliyini əks etdirən və müvafiq qanunvericiliklə müəyyən olunmuş normalar da mövcuddur (məsələn, büdcə sahəsində, vergi sahəsində).

Maliyyə hüququ ilə tənzimlənən maliyyə münasibətlərində maliyyə nəzarətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

a) dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəçilik orqanlarının öz səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq maliyyə ehtiyatlarının toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi funksiyalarının vəziyyətinin yoxlanılması.

b) təşkilatların və vətəndaşların dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanları qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirmələrinin vəziyyətini yoxlamaq.

v) dövlət və bələdiyyə idarələrinin, müəssisələrinin və təşkilatların sərəncamında olan pul ehtiyatlarından istifadə edilməsinin düzgünlüyünü yoxlamaq.

q) İdarə, müəssisə və təşkilatlar tərəfindən maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, hesablaşmaların və pul vəsaitlərinin saxlanması qaydalarına riayət edilməsinin vəziyyətini yoxlamaq.

d) pul vəsaitlərindən və xammal ehtiyatlarından qənaətlə istifadə edilməsi, pul dövriyyəsinin sürətləndirilməsi, təsərrüfat rentabelliyyəsinin artırılması imkanlarını təmin etmək məqsədilə istehsalatın daxili ehtiyatlarının aşkar olunması.

e) maliyyə intizamının pozulması hallarının aradan qaldırılması və bu barədə qabaqcadan xəbərdar edilməsi.

Maliyyə nəzarətinin vəzifələrinin həyata keçirilməsi ilə qanançuluğun bir tərəfinin ifadə forması olan maliyyə intizamı möhkəmləndirilir.

Maliyyə intizamı-dövlət və bələdiyyələrin, təşkilatların, idarələrin, müəssisələrin pul fondlarının təşkili, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsinin müəyyən olunmuş göstəriş və qaydalarına ciddi riayət edilməsidir.

Maliyyə intizamının tələbləri bütün idarə, müəssisə, təşkilatlara vətəndaşlara, dövlət hakimiyyət və yerli özünüidarəçilik orqanlarına, onların vəzifəli şəxslərinə şamil olunur.

Beləliklə, maliyyə nəzarəti maliyyə fəaliyyəti sahəsində dövlətin, bələdiyyə təşkilatlarının maraqlarını təmin edir və konkret müəssisələrin təşkilatların və vətəndaşların hüquq və maraqlarının qorunması üçün şərait yaradır (məsələn, vergilərin düzgün qaydada alınmasına, büdcəyə ödəmələrdə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş imtiyazların verilməsi üzərində nəzarət və s.).

Lakin maliyyə nəzarətinin obyektı ancaq pul vəsaitlərinin yoxlanılması ilə məhdudlaşmır. Bu obyekt daha genişdir. Belə ki, maliyyə nəzarəti həm də maddi, əmək, təbii və ölkənin digər ehtiyatlarının da müəyyən olunmuş qaydada işlədilməsi prosesinə nəzarət edir. Bu zaman maliyyə nəzarət orqanları yoxlanılan təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin iqtisadi analizini edir və həmin təşkilatın öz işini yaxşılaşdırması üçün təkliflər verir. Maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinin formalarından biri manatla nəzarətdir.

Manatla nəzarət dedikdə - qiymət, dəyər, gəlir, xərc və sairə bu kimi iqtisadi kateqoriyalar vasitəsilə müəssisələrin, təşkilatların, dövlət hakimiyyət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət etməsi başa düşülür. Manatla nəzarət idarənin, müəssisənin, təşkilatın işinin keyfiyyətinin müəyyən edilməsinə və ona iqtisadi təsir göstərilməsinə imkan verir. Məsələn, müəssisənin gəlirinin həcmnin, onun alınma mənbələrinin təhlil edilməsi, müəssisənin işinin nəticələrinin müəyyən edilməsinə imkan verir, bankdan alınmış ssudanın /kreditin/ vaxtında qaytarılmaması müəssisənin işlərinin yaxşı getməməsindən xəbər verir. Belə müəssisələrin işlərinin yaxşılaşdırılması üçün onlara maddi təsir göstərilir.

Hazırkı mərhələdə maliyyə nəzarətinin təşkili və onun məzmununda əhəmiyyətli dəyişikliklər gedir.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların təsərrüfat müstəqilliyinə malik olduqları üçün gündəlik təsərrüfatdaxili özünə nəzarətinin, sahibkarın (mülkiyyətçinin/) nəzarətinin əhəmiyyəti daha da artmaqdadır.

Beləliklə, maliyyə nəzarəti iqtisadi nəzarətin xüsusi sahəsi kimi öz obyektlərinə və subyektlərinə malikdir. Maliyyə nəzarətinin obyektı maliyyə ehtiyatlarının formalaşdırılması və istifadəsi zamanı meydana çıxan pul-bölgü prosesidir. Bu obyektləri başqa cür belə qruplaşdırmaq olar:

1. Maddi istehsal sahəsindəki maliyyə münasibətləri;
2. Qeyri-maddi istehsal sahəsindəki maliyyə münasibətləri;
3. Mərkəzləşdirilmiş pul fondlarının yaradılması və istifadəsi ilə bağlı maliyyə münasibətləri.

Maliyyə nəzarətinin sahəsində dedikdə, maliyyə nəzarətini həyata keçirən hüquqi və fiziki şəxslər, o cümlədən dövlət nəzərdə tutulur. Dövlət nəzarəti Maliyyə Nazirliyi və onun yerli qurumları, xəzinə sistemi, mərkəzi banklar və digər təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. Bundan başqa dövlət nəzarəti həmçinin ayrı-ayrı nazirlik və komitələrin nəzarət-təftiş idarələri, baş mühasibatlıq və maliyyə idarələri vasitəsilə həyata keçirilir. Bundan başqa dövlət nəzarəti həmçinin ayrı-ayrı nazirlik və komitələrin nəzarət-təftiş idarələri vasitəsilə həyata keçirilir.

Şəxsi nəzarət isə auditor (təftiş) şirkətləri tərəfindən həyata keçirilir.

Maliyyə nəzarəti sferasına pulun istifadə olunması ilə həyata keçirilən bütün əməliyyatlar daxildir. Konkret olaraq maliyyə nəzarətinə aşağıdakı istiqamətlər daxildir: iqtisadi qanunların tələblərinə riayət olunması, məcmu ictimai məhsulun dəyərini və milli gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü, büdcənin tərtib olunması və icra edilməsi (büdcə nəzarəti), əmək, maddi və maliyyə ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və həmin təşkilatların büdcə idarələrinin maliyyə vəziyyəti, həmçinin vergi nəzarəti və sair başqa istiqamətlər.

Qeyd etdiyimiz kimi maliyyə nəzarəti maliyyə intizamının yerinə yetirilməsi məsələsində müəssisələrin, təşkilatların, idarələrin, həmçinin dövlət və maliyyə bank strukturunun məsuliyyəti ilə sıx bağlıdır. Bu məsuliyyət

maliyyə intizamını pozanlara həm inzibati, həm də iqtisadi təsirlər göstərmədə ifadə olunur.İqtisadi təsir tədbirləri konkret olaraq maliyyə qadağanları vasitəsilə həyata keçirilir. Lakin, maliyyə qadağanları istehsalın səmərəliliyini aşağı saldığına görə maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi qadağanların çox tətbiq olunmasına yox intizamın pozulmasını doğuran şəraitin aradan qaldırılmasına yönəlməlidir.

Sual 2. «Maliyyə nəzarətinin növləri və onu həyata keçirən orqanlar

Maliyyə nəzarətinin müxtəlif əsaslara görə bir neçə qrupa bölmək olar. Nəzarətin keçirilmə vaxtından asılı olaraq maliyyə nəzarətinin aşağıdakı növləri vardır:

- 1) ilkin maliyyə nəzarəti;
- 2) cari maliyyə nəzarəti.
- 3) növbəti sonrakı maliyyə nəzarəti.

Qeyd edək ki, nəzarətin bu cür qruplaşdırılması bütün nəzarət orqanlarının fəaliyyəti üçün xarakterikdir.

İlkin maliyyə nəzarəti-pul fondlarının təşkili, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi prosesindən əvvəl edilən nəzarətdir. İlkin nəzarət müəssisələrin həmçinin dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının maliyyə planlaşdırılması fəaliyyətində çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu nəzarət maliyyə planlarının tərtib olunması, müzakirə və təsdiq edilməsi, idarə və təşkilatların gəlir və xərc layihələrinin tutulması, büdcə layihələrinin, razılaşma sənədlərinin mətnlərinin hazırlanması və s. bu kimi mərhələlərdə həyata keçirilir. Maliyyə nəzarətinin bu forması qanunların və normativ sənədlərin pozulmasını, maddi əmək və maliyyə ehtiyatlarının qeyri- səmərəli şəkildə istifadəsinin qarşısını alır.

Jari maliyyə nəzarəti-maliyyə təsərrüfat əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prosesində yəni bilavasitə maliyyə planlarının icrası zamanı edilən nəzarətdir. (Məsələn, dövlət qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin gedişində, kapital qoyuluşunun gedişində, inzibati-təsərrüfat xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün pul vəsaitlərinin alınması və istifadə edilməsi prosesində və s.

Növbəti (sonradan) maliyyə nəzarəti-hesabat dövrünün və maliyyə ilinin başa çatmasından sonra həyata keçirilir. Növbəti nəzarət zamanı büdcənin icrası, müəssisələrin və təşkilatların maliyyə planlarının yerinə yetirilməsi prosesində pul vəsaitlərinin xərclənməsinin qanunauyğunluğu, maliyyə intizamına riayət olunmasının vəziyyəti yoxlanılır. Növbəti maliyyə nəzarəti ilkin maliyyə nəzarətinə əsaslanır. Belə ki, sonradan maliyyə nəzarəti maliyyə əməliyyatları haqqında verilmiş ilkin nəzarət göstəriciləri əsasında hesablanır.

Mülkiyyət formalarından asılı olaraq maliyyə nəzarətinin üç növü fərqləndirilir.

1. dövlət nəzarəti.
2. ictimai nəzarət.
3. şəxsi nəzarət(müstəqil nəzarət).

Dövlət nəzarəti maliyyə nəzarətinin əsas forması olmaqla, əsasən dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu nəzarəti səlahiyyətli dövlət orqanlarının nəzarət-təftiş şöbələri həyata keçirir. Dövlət nəzarəti dövlətin tabeliyində olan müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların istehsal və maliyyə fəaliyyəti üzərində edilir.

İctimai maliyyə nəzarəti ayrı-ayrı fiziki şəxs qrupları tərəfindən könüllülük və bitərəflilik prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə nəzarətinin ən çox istifadə olunan forması şəxsi nəzarətdir(müstəqil nəzarət). Şəxsi nəzarət xüsusi olaraq ixtisaslaşdırılmış firma və xidmətlər tərəfindən həyata keçirilir.

Bunlardan başqa ədəbiyyatda təsərrüfatdaxili maliyyə nəzarəti növündə olduğu göstərilir. Bu nəzarət müəssisələrin, təşkilatların və idarələrin öz daxillərində və özlərinin iqtisadi-maliyyə xidmətləri tərəfindən həyata keçirilir. ¹

Xarakterinə görə maliyyə nəzarətinin 1) mütləq nəzarət və 2) təşəbbüslə edilən nəzarət kimi növləri vardır.

Mütləq nəzarət-qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş nəzarətdir. Məsələn, ali hakimiyyət orqanı tərəfindən il ərzində hesabatın dinlənilməsi; səlahiyyətli icra dövlət orqanları tərəfindən edilən nəzarət, dövlət vergi xidmət orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinin qərarəna əsasən yoxlama aparılması, və s.

Təşəbbüslə edilən nəzarətin mahiyyəti ondadır ki, bu nəzarət təsərrüfat subyektlərinin özünün təşəbbüsü ilə edilir.

Maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlara görə maliyyə nəzarətini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar.

¹ Нурпаша Новрузов, Хановлан Щцсейнов «Малийя» Дярслик. Кооперасийа» няшрийяты Бакы ,2007.

- a) dövlət hakimiyyətinin və yerli özünüidarəçiliyin nümayəndəli orqanları tərəfindən edilən nəzarət.
- b) Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin administrasiyası tərəfindən edilən nəzarət.
- s) ümumi səlahiyyətli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən edilən nəzarət.
- ç) maliyyə kredit orqanları tərəfindən edilən nəzarət.
- d) idarə və təsərrüfatdaxili nəzarət.
- e) ictimai nəzarət.
- ə) auditor nəzarəti.

Bu orqanlar içərisində hüquqi əhəmiyyətinə görə əsas yeri dövlət hikimiyyət orqanları tutur. Hazırda Azərbaycan Respublikasında belə orqanlara Milli Məclisi, NMR-in Ali Məclisini, yerlərdə isə bələdiyyə orqanlarını misal göstərmək olar. Milli Məclis Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsini qəbul edir və həmin büdcənin icrası haqqında hesabatları dinləməklə ümumi maliyyə nəzarətini həyata keçirir.

Bunlardan əlavə, dövlət hakimiyyət orqanları müvafiq olaraq zəruri hallarda istintaq, təftiş və s. bu kimi kommissiyalar yarada bilər. Bütün dövlət və digər təşkilatlar o cümlədən vəzifəli şəxslər bu kommissiyaların tələblərini yerinə yetirməyə və onlara lazım olan materialları və mənbələri verməyə borcludur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsinə əsasən Ali Məclis Hesablama Palatası yaratmışdır. Hesablama palatası Ali Məclisə hesabat verən və daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə nəzarəti orqanıdır.

«Hesablama Palatası haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun (02 iyul 1999-cu il) 2-ci maddəsində göstərildiyi kimi Hesablama Palatasının aşağıdakı funksiyaları vardır.

- dövlət büdcəsinin layihəsinə rəy verir;
- dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla və müvafiq qanun layihəsinə rəy verir;
- rübdə bir dəfə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərinin icrası haqqında Milli Məclisə məlumat verir;

-tapşırıq əsasında dövlət büdcəsi ilə bağlı qanun layihələrinin, Milli Məclisdə təsdiq edilən Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Müqavilələrinin maliyyə ekspertizasını keçirir;

-dövlət büdcəsi vəsaitlərinin xəzinə hesabına daxil olmasının və istifadəsinin təsdiq olunmuş dövlət büdcəsində müəyyən edilmiş göstəricilərə uyğunluğunu təhlil edir və Ali Məclisə məlumat verir;

-Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından və müvəkkil kredit təşkilatlarından dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin bank hesablarında hərəkəti barədə məlumatlar alır, təhlil edir və təkliflər verir.

Hesablama Palatası fəaliyyətini özünün iş planı əsasında həyata keçirir. Bu iş planının formalaşmasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi kommissiyalarının sorğu və təklifləri nəzərə alınır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məclisinin və onun daimi kommissiyalarının sorğuları əsasında Hesablama Palatasının maliyyə–büdcə ekspertizasını keçirmək, rəy hazırlamaq və təkliflər vermək səlahiyyətləri vardır.

Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin gəlirlərini və xərclərini təhlil edərkən zərurət yaranarsa müəssisə və təşkilatlarda audit apara bilər.

Maliyyə–büdcə ekspertizası ilə bağlı yoxlamalar aparılması Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsi ilə tənzimlənir. Lakin, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Azərbaycan Respublikası Ali Məclisinin tapşırığı olmadan Hesablama Palatasının iş planından əlavə maliyyə–büdcə ekspertizası aparılması qadağandır.

Hesablama Palatasının əsas iş formaları təftiş və yoxlamadır. Təftiş və yoxlama Hesablama Palatasının auditorları tərəfindən aparılır.

Təftiş və yoxlamayı həyata keçirərkən Hesablama Palatasının vəzifəli şəxsləri obyektlərin maliyyə təsərrüfat fəaliyyətlərinin yoxlanılmasının nəticələrini yoxlama başa çatana və yekunları hesabat şəkilində rəsmiləşdirilənədək elan edə bilməzlər.

Yoxlanılan obyektə təsərrüfat, maliyyə, kommersiya və digər sahələrdə dövlətə birbaşa və ya dolayısı ilə zərər vura bilən pozuntu halları

aşkar olunarsa Hesablama Palatası təşkilatının və ya müəssisənin rəhbərliyinə icraçı mütləq olan göstərişlər verə bilər.

Əgər təşkilatın və ya müəssisənin rəhbərliyi həmin göstərişlərlə razı deyildirsə məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilər.

Hesablama Palatasının fəaliyyəti barədə hər il Ali Məclisə hesabat verilir və «Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Məlumatında» dərc olunur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti Dövlət büdcəsinin layihəsinin tərtibini təşkil edir, həmçinin onun icrasını təmin edir. Bütün bu funksiyaların həyata keçirilməsi zamanı hökumət Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı ilə əlaqədə olur və Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi və digər orqanlarla fəaliyyəti əlaqələndirir. Dövlət büdcəsinin icrasına nəzarət funksiyası Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən Dövlət Xəzinadarlığına həvalə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi ümumdövlət maliyyə nəzarəti sistemində xüsusi yer tutur. O, öz orqanları vasitəsilə maliyyə nəzarəti üçün olan bütün forma və metodlardan istifadə etməklə maliyyə nəzarətini həyata keçirir.

Maliyyə nəzarətini Maliyyə Nazirliyinin idarələri, şöbələri və digər bölmələri tərəfindən həmçinin, onun mərkəzi aparatının tərkibindəki xüsusi orqan-Dövlət Nəzarət Təftiş idarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən maliyyə nəzarətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: dövlət büdcəsinin və dövlət büdcədən kənar və büdcə məqsədli fondların vəsaitlərinin məqsədyönlü şəkildə istifadəsi üzərində nəzarət; dövlətin daxili və xarici borcları ilə əlaqədar xərclərə nəzarət; dövlət qiymətli metallar və daşlar fondunun təşkili və saxlanılmasına nəzarət; auditor yoxlamalarının keyfiyyətinə nəzarət; dövlət qeydiyyatına alınmış lotereyalardan gələn gəlirə nəzarət, və s.

Maliyyə Nazirliyi nəzarət funksiyasını həyata keçirmək üçün büdcə və büdcədən kənar fondlardan zəruri materialları tələb edə bilər. Əgər yoxlama nəticəsində vəsaitlərin məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmadığı aşkar

olunarsa maliyyə intizamını pozmuş təşkilat cərimə edilə bilər. Yaxud onun maliyyələşdirilməsi məhdudlaşdırıla bilər.

Maliyyə fəaliyyətinə nəzarət edən digər bir orqan Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankıdır. Bu orqanın hüquqi statusu «Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında» 10 dekabr 2004-cü il tarixli Qanunu ilə müəyən olunmuşdur. Eyni zamanda pul kredit siyasətinin həyata keçirilməsində geniş hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan, digər tərəfdən müstəqil hüquqi şəxs kimi çıxış edən (dövlətlə, kredit təşkilatları ilə və digər müştərilərlə mülki hüquqi əqdlər bağlaya bilər), Mərkəzi Bankının qanunvericiliyinə və ya Mərkəzi Bankının normativ aktlarına və göstərişlərinə kredit təşkilatları tərəfindən necə riayət olunmasının vəziyyətini yoxlaya bilər. Pozuntu halları aşkar olunduqda Milli Bank bu nöqsanların konkret müddət ərzində aradan qaldırılması barədə məcburi göstərişlər verir.

Kredit təşkilatı məcburi normativlərə müntəzəm əməl etmədikdə, Mərkəzi Bankın göstərişlərini yerinə yetirmədikdə, hesabat təqdim etmədikdə və ya yanlış məlumat təqdim etdikdə, əmanətçilərin və kreditorların mənafeləri üçün təhlükəli vəziyyət yaratdıqda Mərkəzi Bank aşağıdakı sanksiyaları tətbiq edə bilər:

- kredit təşkilatını onun ödənilmiş nizamnamə kapitalının 1%-i həcmində cərimə etmək;
- kredit təşkilatı üçün məcburi normaları müəyyən müddətə dəyişdirmək;
- lisenziyada nəzərdə tutulan bank əməliyyatlarından bəzilərinin aparılmasını qadağan etmək və ya lisenziyanı ümumiyyətlə geri almaq;
- onların rəhbərlərinin dəyişdirilməsini tələb etmək;
- kredit təşkilatına öz filialını açmağı qadağan etmək.

Beləliklə, yuxarıda deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, qanuvericiliyə əsasən Azərbaycan Respublikasının kredit sisteminin idarə edilməsi və bu fəaliyyətə maliyyə nəzarəti bütövlükdə Mərkəzi Bankı tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının bank sistemi bank sistemini təşkil edən digər kredit təşkilatlarının maliyyə nəzarəti sahəsindəki funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliyə məruz qalmışdır. Belə ki, müxtəlif mülkiyyət

formalarına əsaslanan kommertiya banklarının yaranması bank sisteminin yenidən qurulmasını şərtləndirdi. Nəticədə bankların idarə, müəssisə və təşkilatların üzərində nəzarətləri məhdudlaşmışdır. Kommertiya bankları öz müştərilərinin fəaliyyəti üzərində inzibati qaydada nəzarət səlahiyyətlərini həyata keçirə bilməzlər (əvvəllər dövlətə məxsus olan banklarda isə belə səlahiyyət var idi).

Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə banklar xidmət etdikləri idarə, müəssisə və təşkilatlarda kassa əməliyyatlarının aparılması qaydalarına və valyuta qanunvericiliyinə riayət edilməsinə nəzarət edirlər. Digər münasibətlərdə banklar müqavilədə tərəflərdən biri kimi mülki hüquqi əsaslarla nəzarəti həyata keçirə bilirlər.

Maliyyə nəzarətini həyata keçirən digər bir icra orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyidir. Vergilər Nazirliyinin yaradılmasında məqsəd dövlətin, vergi siyasətinin realizəsinə nail olmaq və bütün səviyələrdən olan büdcələrə və büdcədən kənar fondlara ödəmələrin vaxtında daxil olması üzərində dövlət nəzarətinin gücləndirilməsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin məzmununa görə vergi orqanları vergilərin tam və vaxtında yığılmasını təmin etmək məqsədilə vergi nəzarətini həyata keçirirlər. Vergi nəzarəti vergi ödəyicilərinin və vergitutma obyektlərinin uçotuna, habelə vergi qanunvericiliyinə riayət olunmasına vahid nəzarət sistemidir. Vergi nəzarətini isə Azərbaycan Respublikasının Vergilər Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanları həyata keçirirlər.

Yerli vergilərin (bələdiyyə vergilərinin) qanunvericiliyə uyğun olaraq hesablanmasına, tam və vaxtında ödənilməsinə nəzarət bələdiyyələrin vergi xidməti orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Vergi orqanları vergi nəzarətinin vergi ödəyicilərinin və vergitutma obyektlərinin uçotunu aparmaqla, uçot və hesabat məlumatlarını yoxlamaqla, vergi ödəyiciləri və digər şəxslər arasında, gəlir əldə etmək üçün istifadə olunan binalara baxış keçirməklə və eləcə də Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş digər formalarda həyata keçirilir.

Vergi orqanları tərəfindən keçirilən yoxlamalar kameral və ya səyyar ola bilər.

Kameral vergi yoxlaması, vergi orqanı tərəfindən yerlərə getmədən vergi orqanında olan, vergi ödəyicisinin təqdim etdiyi vergi hesabatları habelə, vergilərin hesablanması və ödənilməsi özündə əks etdirən və vergi ödəyicisinin fəaliyyəti haqqında vergi orqanında olan sənədlər, əsasında 30 gün müddətində həyata keçirilir.

Səyyar vergi yoxlaması vergi orqanının qərarına əsasən həyata keçirilir.

Səyyar vergi yoxlaması mənfəət, gəlir, əmlak yol və torpaq vergiləri üzrə vergi ödəyicisinin son 3 təqvim ilindən çox olmayan fəaliyyətini, digər vergilər üzrə həmin yoxlamanın keçirildiyi il də daxil olmaqla vergi ödəyicisinin son 3 ildən çox olmayan fəaliyyətini əhatə edə bilər.

Səyyar vergi yoxlaması özü də növbəti və növbədənkənar ola bilər.

Növbəti səyyar vergi yoxlaması ildə bir dəfədən çox olmayaraq keçirilir və 30 gündən artıq davam edə bilməz. Müstəsna hallarda 90 günə qədər artırıla bilər.

Növbədənkənar səyyar vergi yoxlaması aşağıdakı hallarda keçirilə bilər;

-vergilərin hesablanması və ödənilməsi üçün zəruri olan vergi hesabatı sənədləri müəyyən olunmuş müddətdə və bu barədə vergi orqanının xəbərdarlığından sonra təqdim edilmədikdə;

-vergi yoxlamasının nəticələri üzrə tərtib edilmiş aktda dürüst olmayan və ya təhrif olunmuş məlumatlar aşkar edildikdə.

-ƏDV üzrə artıq ödənilmiş vergi, faiz və maliyyə sanksiyası digər vergilərin, fizlərin, və maliyyə sanksiyalarının ödənilməsi hesabına və ya sonrakı öhdəliklər üzrə ödəmələrin hesabına aid edildikdə. Bu halda növbədənkənar vergi yoxlaması yalnız vergi ödəyicisinin ƏDV-yə cəlb edilən əməliyyatları üzrə aparıla bilər;

-artıq ödənilmiş vergilərin, faizlərin və maliyyə sanksiyalarının qaytarılması barədə vergi ödəyicisinin ərizəsi daxil olduqda;

-vergi orqanının əldə etdiyi mənbəyi bəlli olan hər hansı məlumat əsasında vergi ödəyicisinin gəlirlərinin və ya vergitutma obyektinin gizlədildiyi (azaldıldığı) aşkar edildikdə;

-cinayət prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq məhkəmənin və ya hüquq-mühafizə orqanlarının vergi yoxlamalarının keçirilməsi barədə müvafiq qərarı olduqda;

- Vergi ödəyicisi olan hüquqi şəxsin ləğv edilməsi, yenidən təşkil edilməsi və ya fiziki şəxsin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkəlik fəaliyyətinə xitam verilməsi barədə müraciəti olduqda;

- Səyyar vergi yoxlamasının nəticələri üzrə vergi orqanlarının səlahiyyətli vəzifəli şəxsləri tərəfindən müəyyən edilmiş formada vergi yoxlaması aktı tərtib edilir və həmin şəxslər və yoxlanılan vergi ödəyicisinin rəhbəri (onu əvəz edən şəxs) və ya fərdi sahibkar tərəfindən imzalanır. Vergi ödəyicisi yoxlama aktında öz qeydlərini edə bilər, aktı imzalamadıqdan imtina edə bilər və bu barədə həmin aktda müvafiq qeyd aparılır. Vergi yoxlaması aktının forması və onun tərtib edilməsinə dair tələblər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Bütün bu nəzarətdən başqa idarədaxili maliyyə nəzarəti də mövcuddur. Bu nəzarət nazirliklərin, komitələrin və digər icra hakimiyyəti orqanlarının onların öz sistemində daxil olan müəssisələrin, idarə və təşkilatların maliyyə fəaliyyətlərinə özlərinin etdikləri nəzərdir. Onu isə onların strukturunda olan nəzarət-təftiş bölmələri (idarələri, şöbələri, qrupları) həyata keçirir.

İdarədaxili nəzarət çərçivəsində isə təsərrüfatdaxili nəzarət keçirilir.

Dövlət orqanları və yerli özünüidarəçilik orqanlarının həyata keçirdikləri maliyyə nəzarəti ictimai maliyyə nəzarəti ilə daha da dolğunlaşır.

İctimai maliyyə nəzarəti bilavasitə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsaslanır. Məsələn, Konstitusiyanın 50-ci maddəsində göstərilmişdir ki, «hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır» və «kütləvi informasiya vasitələrinin azad fəaliyyətinə təminat verilir». Eləcə də 57-ci maddədə təsbit olunmuşdur ki, vətəndaşların dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv şəkildə yazılı müraciətlər göndərmək hüququ vardır və hər bir müraciətə yazılı cavab verilməlidir. Bundan başqa dövlət orqanları da nəzarət funksiyasını həyata keçirərkən ictimaiyyəti də cəlb edə bilər.

Bazar münasibətəlrinin formalaşması şəraitində auditor maliyyə nəzarətinin inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Audit-əmtəə istehsalı və satışı, xidmət göstərilməsi və iş görülməsi ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərində bu mühasibat uçotunun dəqiq və dürüst aparılmasının, mühasibat və maliyyə hesablarının müstəqil yoxlanılmasıdır.

Audit yoxlaması məcburi və ya könüllü (təsərrüfat subyektinin öz təşəbbusu ilə) ola bilər.

Auditor nəzarəti 16 sentyabr 1994-cü il tarixli «Auditor xidməti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunun»na əsasən tənzimlənir. Audit nəzarəti auditorlar tərəfindən edilir.

Auditorlar–maliyyə, uçot, nəzarət sahəsində yüksək ixtisaslaşmış mütəxəssislər olmaqla, müstəqil mühasib-müfəttişlərdir. Onlar dövlət qulluqçuları hesab edilmirlər, və tam müstəqil fəaliyyət göstərən mütəxəssislərdir.

Audit nəzarəti iki yerə bölünür: firmadaxili audit və xarici audit.

Firmadaxili audit firma rəhbərliyi səviyyəsində, filiallar səviyyəsində fəaliyyət göstərən firmadaxili auditor xidməti tərəfindən həyata keçirilir.

Xarici audit dövlət vergi orqanları və digər orqanlar, məsisələr, banklar, səhmdar, sığorta birlikləri və sairə ilə müqaviləyə uyğun olaraq xüsusi auditor firmaları tərəfindən yerinə yetirilir.

Qeyd olunan Qanunun 3-cü maddəsində göstərilədiyi kimi auditor xidmətinə müqavilə əsasında müəssisənin, təşkilatın maliyyə təsərrüfat fəaliyyəti sahəsində yoxlama, ekspertiza, təhlil aparmaq da daxildir.

Auditor xidmətindən istifadə edən təsərrüfat subyektlərinin rəhbərliyi auditin aparılması üçün zəruri olan sənədləri, rəqistirləri və hesabatları auditora təqdim etməlidir və auditorların sorğusuna dair yazılı və şifahi izahatlar verməyə borcludurlar. Auditor yoxlamanının nəticələri aktla rəsmiləşdirilir.

Sual 3. Maliyyə nəzarətinin prinsipi və metodları.

Maliyyə nəzarəti çox geniş iqtisadi əhəmiyyət kəsb etməklə, iqtisadiyyatın bütün sahələrində öz funksiyalarını yerinə yetirir. Bu funksiyaları yerinə yetirərkən maliyyə nəzarəti aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır.

1. Maliyyə nəzarətinin tam aşkarlıq şəraitində həyata keçirilməsi prinsipi

Bazar münasibətləri müəssisələrə və biznesə tam müstəqillik verdiyi və dövlət tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi xeyli çətinləşdiyi üçün bu prinsip müəssisələrin fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsinə kömək edir. Bu zaman kommersiya sirlərinin qorunması çox vacibdir.

2. Gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrin (və ya hüquq pozuntusunun) qarşısının alınması tədbirlərinin nəzərə alınması prinsipi. İqtisadi müstəqillik şəraitində müəssisələr hər zaman gözənilməz hadisələrlə qarşılaşa bilərlər. Ona görə də maliyyə nəzarəti həyata keçirilərkən müəssisələrin belə hadisələrdən müdafiə tədbirləri hökmən nəzərə alınmalıdır.

3. Nəzarətin hərtərəfliliyi prinsipi.

Bildiyimiz kimi maliyyə nəzarəti müəssisələrin, təşkilatların həmçinin, dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının təsərrüfat–maliyyə fəaliyyətinin izlənilməsi formasında həyata keçirilir. Təftiş zamanı əsasən fəaliyyətin nəticələri yoxlanılır və təhlil edilir. Buna görə də təftiş maliyyə nəzarəti obyektinin bütün tərəflərinin və bütün nəticələrinin ciddi qaydada yoxlanılmasını təmin edir.

4. Nəzarətin demokratik əsaslarla həyata keçirilməsi prinsipi.

Maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsində demokratik prinsiplərin qorunması dedikdə, nəzarətin tam qanunvericilik əsasında reallaşdırılması başa düşülməlidir.

Maliyyə nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsində bir sıra metodlardan istifadə olunur. Ümumiyyətlə, maliyyə nəzarətinin həyata keçirilmə metodu dedikdə–maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinin üsulları və vasitələrinin məcmusu başa düşülməlidir. Məsələn, balans yoxlamaları, tematik yoxlama, iqtisadi təhlili, məruzələrin dinlənilməsi, vəzifəli şəxslərdən məlumat alınması,

maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti haqqında maliyyə planlarının layihəsinə baxılması və s.

Hər hansı bir metodun seçilməsi aşağıdakı amillərdən asılıdır:

- nəzarəti həyata keçirən orqanının hüquqi vəziyyətindən və fəaliyyət formasından;

-nəzarətin obyektindən;

-nəzarətin məqsədindən;

-nəzarət hüquq münasibətlərinin yaranma əsaslarından və s.

Maliyyə nəzarətinin ən vacib metodlarından biri təftiştir.

Təftiş müəssisələrin və təşkilatların hesabat dövrünə uyğun olaraq, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasını əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində xüsusi maliyyə nəzarətinin təşkilində təftiş yaxud audit (ingilis dilində təftiş etmək, yoxlamaq deməkdir) ən geniş istifadə olunan nəzarət metodudur.

Təftiş-idarənin, müəssisənin təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin qanunauyğunluğunu tamamilə və dərindən tədqiq edib yoxamadır.

Təftiş əsasən maliyyə nəzarət orqanları tərəfindən aparılır. Lakin. Dövlət idarəçilik orqanları da öz tabeliklərində olan idarələrdə bu məqsədlə təftiş apara bilər.

Yoxlama subyektindən asılı olaraq təftişin aşağıdakı növləri vardır:

1) sənədli təftiş;

2) faktiki təftiş;

3) tam təftiş;

4) seçmə təftiş.

Təşkilati əlamətlərinə görə isə təftişin üç növü vardır:

1) plan üzrə nəzərdə tutulmuş təftiş (müvafiq orqanın iş planında nəzərdə tutulur).

2) planda nəzərdə tutulmamış təftiş (yeni daxil olunmuş siqnallar, vətəndaşların ərizə və şikayətləri, yoxlama aparılmasını zəruri etdikdə).

3) kompleks təftiş eyni zamanda bir neçə nəzarət orqanı tərəfindən birgə aparılır.

Sənədli təftiş zamanı təkcə hesabatlar, smeta və sair deyil, maliyyə – təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən sənədlər, xüsusilə ilkin sənədlər (hesabatlar, əmək haqqı cədvəlləri, qəbzələr, orderlər və s.) yoxlanılır.

Faktiki təftiş zamanı sənədlərlə bərabər maddi qiymətli şeylər və nəqd pul yoxlanılır.

Tam təftiş zamanı müəssisənin, idarələrin və ya təşkilatın müəyyən bir dövr ərzindəki bütün fəaliyyəti yoxlanılır.

Seçmə təftiş zamanı müəssisənin, təşkilatın maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin konkret olaraq hansısa bir sahəsi (tərəfi) seçilir və yoxlanılır (məsələn, ezamiyyə xərclərinin yoxlanılması, vergi və sığorta haqlarının qəbulu və s. yoxlanılması).

Təftişin keçirilmə müddəti 30 gündən artıq olmamalıdır.

Maliyyə nəzarətinin təsir səviyyəsi onun təşkilindən çox asılıdır. Dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən maliyyə nəzarəti adətən əvvəlcədən təsdiq olunmuş plan əsasında, xüsusi audit nəzarəti isə sifarişlər əsasında həyata keçirilir. Dövlət orqanları tərəfindən keçirilən maliyyə nəzarəti zamanı müfəttişin adına vəsiqə yazılmalı, müfəttiş həmin vəsiqəni şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlə birlikdə yoxlanacaq müəssisənin rəhbərliyinə təqdim edir. Rəhbərlik yoxlamanın keçirilməsi haqqında qərar çıxarır və müəssisənin baş mühasibi və ya digər vəzifəli şəxslərin iştirakı ilə yoxlama başlanır

Audit nəzarəti zamanı şifarişçi auditora və ya onun daxil olduğu təşkilata müraciət edir, onunla müqavilə bağlayır və lazımi vəsait köçürdükdən sonra yoxlama başlanır. Hər iki halda yoxlamanın nəticələri ümumiləşdirilmiş aktla rəsmiləşdirilir. Akt adətən üç hissədən ibarət olur. Aktın birinci hissəsində yoxlamanı xarakteri, vaxtı, yoxlamayı aparan şəxsin kimliyi, istifadə olunan metod göstərilir.

Aktın ikinci hissəsində aşkar olunmuş pozuntular, nöqsanlar qeyd olunur. Ümumiyyətlə, yoxlama zamanı bütün faktlar, (pis və yaxşı cəhətdən) aktda əks olunmalıdır.

Aktın üçüncü hissəsində yoxlamayı keçirən şəxslərin (müfəttişin, auditorun) aşkar olunmuş nöqsanların aradan qaldırılması və ümumiyyətlə müəssisənin işinin yaxşılaşdırılması barədə təklifləri əks olunur.

Tərtib olunmuş akt təftiş qrupunun rəhbəri, yoxlanılan təşkilatın rəhbəri və baş mühasibi tərəfindən imzalanır və möhürlənir. Yoxlanılan təşkilatın rəhbəri və baş mühasibi öz etirazlarını və iradlarını əsaslandırılmış şəkildə ayrıca arayışda göstərməklə imzalayırlar və akta əlavə edirlər.

Təftiş edilmiş müəssisənin rəhbərliyi, yoxlamadan çıxarılmış qərarların həyata keçirilməsini təşkil etməyə borcludur. Bu qərarlar aşağıdakı məzmununda ola bilər.

-aşkar olunmuş maliyyə intizamının pozulması faktının aradan qaldırılması, dəymiş maddi zərərin ödənilməsi və s.

Təftişin aparılması prosesində işdə cinayət tərkibi olduğu müəyyən olunarsa təftiş keçirən şəxslər akt (ara aktı) tərtib edirlər, təftiş materialları hüquq mühafizə orqanlarına göndərilir. Lakin, eyni zamanda təftiş davam etdirilərək sona çatdırılır.

NƏTİCƏ

Beləliklə, maliyyə nəzarəti dedikdə, əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsi və sosial iqtisadi inkişafın genişləndirilməsi üçün pul vəsaitlərinin və digər maliyyə ehtiyatlarının dövlət və yerli özünü idarəçilik orqanlarının vahid fondlarında toplanması, bölüşdürülməsi, və istifadə edilməsinin qanunauyğun və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə edilən nəzarətdir.

Maliyyə intizamı dövlət və bələdiyyələrin, təşkilatların, idarə və müəssisələrin pul fondlarının təşkili, paylanması və istifadə edilməsinin müəyyən olunmuş göstəriş qaydalarına ciddi riayət edilməsidir.

Nəzarətin keçirilmə vaxtından asılı olaraq maliyyə nəzarətinin aşağıdakı formaları vardır.

1. İlkin maliyyə nəzarəti
2. cari maliyyə nəzarəti
3. növbəti maliyyə nəzarəti

Maliyyə nəzarəti aşağıdakı orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikası Ali Məclisinin Hesablama Palatası, Azərbaycan Respublikası Prezident Aparatı, Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabineti, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi. Auditorlar Palatası, və s.

Maliyyə nəzarətinin prinsipləri aşağıdakılardır.

- 1) Maliyyə nəzarətinin tam aşkarlıq şəraitində həyata keçirilməsi
- 2) Gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrin qarşısının alınması tədbirlərinin nəzərə alınması.
- 3) Nəzarətin hərtərəfliliyi
- 4) Maliyyə nəzarətinin demokratik əsaslarla həyata keçirilməsi